

سیرتاریخی مجسمه های سفالی در ایران

(از دوران پیش از اسلام تا سده ۷ هجری)

مطالعه کیفیات عناصر بدنی، کارکرد و مفاهیم نمادین

مؤلف

دکتر جواد نکونام

سرشناسه	: نگوام، جواد، ۱۳۵۸ -
عنوان و نام پدیدآور	: سیر تاریخی مجسمه‌های سفالی در ایران (از دوران پیش از اسلام تا سده ۷ هجری): مطالعه کیفیات عناصر بصری، کارکرد و مفاهیم نمادین / مولف جواد نگوام.
مشخصات نشر	: مشهد: پیام کلید، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۲۲۰ ص.: مصور (رنگی).
شابک	: 978-964-9975-75-7
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص: ۱۹۹-۲۰۴.
موضوع	: یکرترانشی سفالین - ایران -- تاریخ
موضوع	: Ceramic sculpture -- Iran -- History
رده بندی کنگره	: ۹۱۳۹۵ س ۹۸۴/۸۴ NK۴۱۳۷
رده بندی دیویی	: ۷۲۰/۹۲۰۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۵۸۵۰۱۵

نشر پیام کلید

مشهد مقدس: پیر شهید فکری ۳ - میلان اول (شقایق ۴) پلاک ۱۸ -
 تلفن: ۲۸۶۹۱۵۳۱ - ۱۸۷۲۶۸ - ۰۹۱۵۳۲۱۵ - صندوق پستی: ۹۱۴۶۸۴۹۴۶۷

سیر تاریخی مجسمه‌های سفالی در ایران (از دوران پیش از اسلام تا سده ۷ هجری)

نویسنده: دکتر جواد نگوام
 صفحه‌آرا: حمزه‌ئی
 طراح جلد: صادق هواخواه حلاج
 چاپ اول، زمستان ۱۳۹۵، ۱۰۰۰ نسخه
 قطع وزیری، ۲۲۰ صفحه
 چاپ و صحافی دقت
 قیمت: ۱۲۰۰۰ تومان
 شابک: ۷۵-۷۵-۹۹۷۵-۹۷۸/۹۶۴
 کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است

فهرست مطالب

۱۱	یادداشت.....
۱۳	پیشگفتار.....
۱۵	مقدمه.....
۱۷	فصل اول: مبانی نظری تحقیق.....
۱۷	۱-۱- طرح تحقیق.....
۲۰	فصل دوم: پیشینه احجام و مجسمه‌های سفالین ایران باستان.....
۲۰	۱-۱- احجام و مجسمه‌های سفالین دوران پیش از تاریخ.....
۲۴	۱-۱-۱- تپه ب (۶۰۰۰ ق.م).....
۲۵	۲-۱-۲- تپه ب (۲۰۰ ق.م).....
۲۶	۳-۱-۲- تپه (۳۰۰ ق.م).....
۲۷	۴-۱-۲- شهداد (۳۰۰ ق.م).....
۲۷	۵-۱-۲- شاه تپه (۱۰۰ ق.م).....
۲۸	۶-۱-۲- مارلیک (۱۳۰۰-۸۰۰ ق.م).....
۲۹	۷-۱-۲- خوروین-چندار (۱۰۰ ق.م).....
۳۰	۸-۱-۲- حسنلو (۱۰۰۰ ق.م).....
۳۱	۹-۱-۲- لرستان (۱۰۰۰-۸۰۰ ق.م).....
۳۳	۲-۲- احجام و مجسمه‌های سفالین دوران تاریخی.....
۳۳	۱-۲-۲- ماد (۷۰۸-۵۵۰ ق.م).....
۳۴	۲-۲-۲- هخامنشی (۵۵۰-۳۳۱ ق.م).....
۳۶	۳-۲-۲- اشکانی (۱۶۰ ق.م- ۲۲۴ ب.م).....
۳۷	۴-۲-۲- ساسانی (۲۲۴-۲۲۶ ب.م).....
۳۹	فصل سوم: احجام و مجسمه‌های سفالین ایران دوره اسلامی.....
۳۹	۱-۳- سفال دوره اسلامی.....
۴۰	۱-۳-۲- هنر سفالگری در سده‌های ۱-۴ هجری.....
۴۲	۲-۳-۲- احجام و مجسمه‌های سفالین سده‌های ۱-۴ هجری.....
۴۴	احجام و مجسمه‌های سفالین ایران در سده‌های ۵-۶ هجری.....
۴۵	۱-۳- عصر سلجوقی از آغاز تا انقراض (۴۲۹-۵۹۰ هجری).....
۴۷	۲-۳- سفالگری عهد سلجوقی.....
۴۷	۱-۲-۲- بدنه خمیر سکی.....
۴۹	۲-۲-۲- مراکز سفالگری.....
۴۹	۳-۲-۲- تزیینات.....
۴۹	۴-۲-۲- انواع نقوش.....
۴۹	۵-۲-۲- اشکال و ساختار ظروف.....
۵۲	۳-۳- عصر خوارزمشاهی از آغاز تا انقراض (۵۵۲-۶۱۷ هجری).....
۵۳	۴-۳- سفالگری عهد خوارزمشاهی.....
۵۳	۱-۴-۳- مراکز سفالگری.....
۵۳	۲-۴-۳- تزیینات.....
۵۳	۳-۴-۳- نقوش.....
۵۳	۴-۴-۳- اشکال و ساختار ظروف.....
۵۳	۵-۳- خمیر، اندام‌شناسی، نقش و تزیین احجام و مجسمه‌های سفالین.....

۵۷	۱-۵-۳ خمیر ساخت
۵۷	۱-۱-۵-۳ خمیر سفید
۵۸	۲-۱-۵-۳ خمیر قرمز
۵۸	۲-۵-۳ اندام شناسی
۵۸	۱-۲-۵-۳ مرغ صراحی
۶۰	۲-۲-۵-۳ تنگ و ساغر
۶۱	۳-۲-۵-۳ ظروف لوله دار
۶۲	۴-۲-۵-۳ کاسه و بشقاب
۶۴	۵-۲-۵-۳ عودسوز و بخوردان
۶۴	۶-۳-۵-۳ پیکره انسانی
۶۶	۷-۲-۵-۳ پیکره حیوانی
۶۶	۱-۷-۲-۵-۳ اسب
۶۷	۲-۷-۲-۵-۳ شیر
۶۷	۳-۲-۵-۳ سمر
۶۸	۷-۱-۱-۳ فیل
۶۹	۵-۱-۲-۵-۳ گربه
۶۹	۶-۷-۲-۵-۳
۷۰	۸-۲-۵-۳ پیتاه موجودات ترکیبی
۷۱	۳-۵-۳ نقش و برد
۷۱	۱-۳-۵-۳ نقوش انسان
۷۱	۲-۳-۵-۳ نقوش گیاهی
۷۲	۳-۳-۵-۳ نقوش حیوانی
۷۲	۴-۳-۵-۳ نقوش نوشتاری
۷۲	۵-۳-۵-۳ نقش موجودات ترکیبی
۷۵	۶-۳-۵-۳ نقوش هندسی
۷۵	۴-۵-۳ تزیینات
۷۵	۱-۱-۴-۵-۳ احجام با لعاب یک رنگ
۷۶	۲-۲-۴-۵-۳ احجام با لعاب مینایی
۷۷	۳-۴-۴-۵-۳ احجام با لعاب زرین فام
۷۸	۴-۴-۴-۵-۳ احجام با نقش زیرلعابی
۷۹	۵-۴-۴-۵-۳ احجام با نقش قالب زده
۸۰	۶-۴-۴-۵-۳ احجام با نقش کنده
۸۱	۷-۴-۴-۵-۳ احجام با نقش مشبک

۸۳	فصل چهارم: طبقه بندی احجام فیگوراتیو سفالین در سده های ۶ هجری از منظر کارکرد و مفاهیم نمادین
۸۳	۱-۴ شکل گیری احجام فیگوراتیو سفالین
۸۴	۱-۱-۴ مجسمه سازی دوره اسلامی
۸۴	۲-۱-۴ جایگاه مجسمه در تاریخ هنر اسلامی
۸۶	۳-۱-۴ حرمت شرعی و مجسمه های سفالین
۸۹	۴-۱-۴ مجسمه های سفالین و حمایت درباری
۹۰	۵-۱-۴ مجسمه های سفالین و ذوق هنرمندان طبیعت گرا
۹۲	۲-۴ کارکرد احجام فیگوراتیو سفالین
۹۳	۱-۲-۴ احجام و مجسمه های مستقل
۹۳	۱-۱-۲-۴ تزیینی
۹۴	۲-۱-۲-۴ یادبودی
۹۴	۳-۱-۲-۴ آئینی

۹۵	۴-۱-۲-۴- طالع بینی
۹۶	۵-۱-۲-۴- طلسم و تعویذ
۹۸	۲-۲-۴- احجام و مجسمه‌های انضمامی
۹۸	۱-۲-۲-۴- زیبایی بصری اشیاء کاربردی
۹۹	۲-۲-۲-۴- تجسم بخشی حجم گرایانه به یک نیاز روزمره
۱۰۰	۳-۲-۲-۴- تجسم بخشی به نیازهای دینی و آئینی
۱۰۰	۴-۲-۲-۴- بیان رمزی مفاهیم والای آسمانی و عرفانی در ساحتی مادی
۱۰۱	۳-۲- مفاهیم نمادین مجسمه‌های سفالین
۱۰۲	۱-۳-۴- مفاهیم اسطوره‌ای پیکره‌ها
۱۰۳	۱-۱-۳-۴- انسان
۱۰۴	۲-۱-۳-۴- پرندگان
۱۰۷	۳-۱-۳-۴- حیوانات
۱۱۰	۴-۱-۳-۴- موجودات ترکیبی
۱۱۱	۲-۳-۴- مفاهیم ادب پیکره‌ها
۱۱۲	۱-۲-۳-۴- انسان
۱۱۳	۲-۲-۳-۴- پرندگان
۱۱۶	۳-۲-۳-۴- حیوانات
۱۱۸	۴-۲-۳-۴- موجودات ترکیبی
۱۲۰	۳-۳-۴- مفاهیم مذهبی پیکره‌ها
۱۲۰	۱-۳-۳-۴- انسان
۱۲۱	۲-۳-۳-۴- پرندگان
۱۲۲	۳-۳-۳-۴- حیوانات
۱۲۳	۴-۳-۳-۴- موجودات ترکیبی
۱۲۴	۴-۳-۴- مفاهیم نجومی پیکره‌ها
۱۲۷	 فصل پنجم: بررسی احجام فیگوراتیو سفالین از منظر کیفیات عناصر بصری
۱۲۸	۱-۵- زبان تصویر
۱۲۸	۲-۵- آثار بصری و دلایل شکل‌گیری
۱۳۰	۳-۵- سبک بصری در احجام سفالین
۱۳۱	۴-۵- مکانیسم ارتباط بصری در احجام سفالی
۱۳۲	۵-۵- کارکرد هنرهای بصری
۱۳۳	۶-۵- کیفیات عناصر بصری
۱۳۳	۷-۵- هنرهای تجسمی اسلامی
۱۳۴	۸-۵- عناصر اصلی بصری
۱۳۴	۱-۸-۵- نقطه
۱۳۶	۱-۱-۸-۵- نقطه در عرفان اسلامی
۱۳۷	۲-۱-۸-۵- نقطه در ادب فارسی
۱۳۸	۲-۸-۵- خط
۱۳۹	۱-۲-۸-۵- خط در طراحی
۱۴۱	۲-۲-۸-۵- خط در ادب فارسی
۱۴۱	۳-۸-۵- سطح
۱۴۲	۱-۳-۸-۵- دایره زبان تجسمی توحید
۱۴۴	۲-۳-۸-۵- دایره در ادب فارسی
۱۴۵	۴-۸-۵- حجم
۱۴۶	۵-۸-۵- نور
۱۴۷	۱-۵-۸-۵- تجلی نور در هنر اسلامی
۱۴۸	۶-۸-۵- رنگ

۱۴۹	۵-۸-۱- رنگ در هنر اسلامی
۱۵۵	۵-۸-۷- بافت
۱۵۷	۵-۸-۷-۱- بافت تزئینی در هنر اسلامی
۱۵۹	۵-۸-۸- شکل و فرم در احجام سفالین
۱۵۹	۵-۹-۱- ترکیب بندی
۱۶۰	۵-۹-۱-۱- کادر
۱۶۱	۵-۹-۲- ریتم
۱۶۲	۵-۹-۳- حرکت
۱۶۲	۵-۹-۴- تعادل
۱۶۲	۵-۹-۵- تناسب
۱۶۵	۵-۹-۶- فضا
۱۶۶	۵-۹-۷- تضاد
۱۶۸	۵-۱۰- طراحی ذهنی در نقش و فرم احجام سفالی
۱۶۹	فصل ششم: ۱- به الگوی نوین تجزیه و تحلیل در احجام سفالین
۱۶۹	۶-۱-۱- الگوی تجزیه و تحلیل در احجام سفالین
۱۷۱	۶-۲- پیکره صحرل بیگ
۱۷۲	۶-۲-۱- پیام های جسمی
۱۷۳	۶-۲-۲- پیام های مایه و نمادین
۱۷۴	۶-۲-۳- پیام های کلامی
۱۷۶	فصل هفتم: پروژه عملی
۱۷۶	۷-۱- ساختار و جوهره
۱۷۷	۷-۱-۱- طراحی و ایده آفرینی
۱۸۰	۷-۱-۲- تعامل فرم و ماده
۱۸۲	۷-۱-۳- وحدت فرم و فضا
۱۸۳	۷-۱-۴- بیان زیبا شناسانه
۱۸۴	۷-۲- مباحث تکنیکی پروژه
۱۸۴	۷-۲-۱- مواد اولیه
۱۸۶	۷-۲-۲- شیوه فرم دهی
۱۸۷	۷-۲-۳- شیوه پخت
۱۸۷	۷-۲-۳-۱- پخت بیسکویت
۱۸۹	۷-۲-۳-۲- پخت لعاب
۱۹۳	اختتام
۱۹۸	منابع و مآخذ
۲۰۵	پیوست تصاویر

یادداشت

در این دوران که شاهد نشر کتاب‌های هنری مختلفی هستیم، اما مع الاسف نسبت به آثار هنرمندان و استادان بزرگ ایران، توجه و عنایتی درخور و شایسته، کمتر مشاهده می‌شود. استادان گرانمایه‌ای که حقیقتاً کیسایگران انسان خود بوده، مواد و مصالح معمولی و بی‌بها را چنان با سرپنجه‌های هنرمند خود می‌اراستند که ز به ارزش آنها حسرت می‌خورد. بی‌توجهی نسبت به نشر آثار هنر ایران که مهارت و زیبایی آنها ممکن را به شگفتی وامی‌دارد، تا اندازه‌ای از این واقعیت تلخ ناشی می‌شود که اغلب قریب به اتفاق آثار ارزشمند و تاریخی همچنان ناشناخته مانده‌اند.

آنچه در نگاهی اجمالی به آثار هنر ایرانی اسلامی در این تبادر می‌شود این است که در تمامی این آثار، هنرمند طبیعتی حساس و درکی عمیق دارد، در هنر خود استاد است و به کار خویش عشق می‌ورزد. هنرمند سرچشمه زیبایی، احساس و الهام را در خویش را یافته است و پدیده‌های طبیعت را با نگرشی هنرمندانه، مظاهر جمال و کمال الهی می‌بیند با این عقیده که با آفرینش زیبایی در آثار خود زمینه تجلی جمال الهی را فراهم آورده، به کار خویش دلگرمتر و مشتاقتر می‌شود. این ایمان و تعالی روح هنرمند به توانمندی اثر می‌انجامد، و اینگونه، هنرمند بیش و پیش از هر چیز، به طرح زیبایی معانی و مضامین متعالی می‌اندیشد، نه تکرار صرف طبیعت.

هنرمند به اشیاء پیرامون خود به دقت می‌نگرد تا با طور لطیف احساس خویش زیباییهای پنهانی و درونی آنها را شکار کند. او در پی آن است که دریابد کدام خط و نقش بیشترین امکان را برای انتقال مفهوم دارا می‌باشند. وقتی مفاهیم مورد نظر خود را در طبیعت یا در عالم خیال پیدا کرد، کوشش می‌کند آنها را به ساده‌ترین و مناسبترین شکل نمایش دهد. این آثار به قدری توانمند و با روحند که ما را به جوشش و حرکت وامی‌دارند و در لطف نشاط خویش غرق می‌کنند. هنرمند

هر نقش را وسیله‌ای برای راز و نیاز و آرامش درونی خود می‌داند. از این رو هنرش بر آدمی تأثیر می‌گذارند و گویی مستقیماً با دل آدمی سخن می‌گویند، چرا که از تماشای آنها آرامشی معنوی در روح بیننده پدید می‌آید. هنر او با زندگی پیوندی نزدیک دارد. با فروتنی و عزت نفسی خاص، چنان به نام و شهرت بی‌اعتناست که انسان را به حیرت می‌افکند. از هر صدا اثر هنری. شاید تنها یکی امضای هنرمند را دارا باشد. همین حضور و اشراق هنرمند مسلمان ایرانی است که هنر این قوم را در میان سایر اقوام، به لحاظ عمق صداقت و اندیشه، جایگاه و اعتبار ویژه‌ای می‌بخشد.

بدون شک، توجه پژوهش گران و هنرمندان ایرانی به آثار هنری اصیل و ناب گذشته می‌تواند منشأ تحولی در هنر ایران گردد و هنرمندان معاصر، با عنایت به این میراث غنی هنری، می‌توانند پس از دو - سه قرن سردرگمی، راه خود را باز یابند. هنرمند امروز باید با سرمشق گرفتن از این شاهکارها، در عمق و نظر، زمینه را برای تجدید حیات هنر اصیل ایرانی فراهم سازد و با وفاداری و متانت، در حفظ و تکمیل آن بکوشد و ابداعات خود را بر این شالوده استوار سازد.

کتاب سیر تاریخی معجزات هنرهای ایرانی در ایران به کوشش پژوهشگر و هنرمند جوان آقای جواد نکونام از جمله پژوهش‌هایی است که تنها به بررسی بخش کوچکی از هنر اسلامی ایران پرداخته شده است که عظمت و ارزش‌های این هنر را در پرتو دیدگان ما قرار دهد. مطالعه این کتاب مطمئناً ما را بر آن می‌دارد تا بیش از پیش به سرایه‌های فرهنگی خویش بیندیشیم و خدای ناکرده آنچه را که خود داریم از بیگانه تمنا نکنیم.

دکتر محمد خزایی

استاد هنر اسلامی دانشگاه تربیت مدرس

۱۳۹۵

پیشگفتار

کتاب حاضر تحقیقی است پیرامون نقد مفهومی و تجسمی مجسمه‌های سفالین ایران اسلامی با تمرکز بر سده‌های ۶۵۰ هجری قمری، که دامنه آثار آن، اوائل سده ۷ هجری یعنی تا حمله مغول را نیز در بر می‌گیرد و به نظر می‌رسد کمتر بدان پرداخته شده باشد. صرف نظر از فقدان پژوهش در این باب، علاقه شخصی نگارنده به انواع مجسمه و آثار حجمی به خصوص از نوع گلی و سفالی آن که از کهن‌ترین و بی‌تکلف‌ترین مواد ساخت مجسمه بوده، موجب شد تا پژوهش فوق در این مرحله برگزیده شود؛ آن هم با تمرکز بر دورانی از تاریخ سفالگری ایران اسلامی، که از نظر تکنیکی، اوج فناوری سفال و سرامیک محسوب می‌شود و از نظر کمیت و کیفیت نیز ساخت انواع احجام و مجسمه‌های مستقل و انضمامی و تزیینات آنها در این عصر، کم نظیر باشد. این خود گویای این واقعیت است که احترام و ستایش عناصر طبیعت، توصیف پدیده‌ها و رویدادهای محیطی، همراه قرین زندگی بشر بوده و مولد انبوهی از افسانه‌ها، حماسه‌ها و حکایت‌هایی شده‌اند که سینه به سینه از نسلی به نسل دیگر انتقال یافته و در قالب حجم و نقشی نمادین و رمزی، بر بدنه سنگی یا پیکر سفالینه‌ای نسج شده و به حیات خود ادامه داده‌اند.

نگارش پژوهش حاضر، به لطف الهی، مرهون همکاری ارشمند گروهی است که هر یک سهم ارزنده‌ای در تکوین آن داشته‌اند که درود بی‌پایان خویش را برسانا می‌کنم:

استاد فرهیخته و گرانسنگ جناب آقای دکتر محمد خزایی، استاد هنر اسلامی دانشگاه تربیت مدرس و جناب استاد طاسین کریمی عوافظی که با رهنمودها و محبت‌های بی‌درمانش مرا در تمامی مراحل تدوین و تنظیم پژوهش حاضر یاری نمودند. ریاست محترم دانشکده هنر اسلامی دانشگاه تربیت مدرس، محمدزاده و دیگر اساتید محترم دانشگاه هنر اسلامی تبریز که اندک بضاعت علمی نگارنده، مدیون آنان است. اساتید ارجمند علی نعمتی بابالو، جعفر نجیبی و مجید ضیایی و دوستان گرامی حجت عسکری، محسن دیو دل و محمد میر شفیع که کمک‌های شایانی در طول پژوهش حاضر داشته و بی‌هیچ چشمداشتی مرا در زمینه‌های علمی و عملی پژوهش، همراهی نمودند و یار تمام راه همسر راست پیمانم که در این رهگذر، تمام مشقات را به جان خریدند و از هیچ کوششی فروگذار نکردند.

جواد نکونام

زمستان ۱۳۹۵

مقدمه

تنوع گرایش‌های هنری در هنرهای نوین تجسمی مانند نقاشی، گرافیک، مجسمه‌سازی و... محقق تاریخ هنر را بر آن می‌دارد تا به گذشته تاریخ هنر، از منظر نام‌گذاری‌های جدید در هنر معاصر بنگرد. لذا امروزه احجام فیگوراتیو منضم به صنایع دستی، هنرهای سنتی و ملی همچون آثار حجیمی - فیگوراتیو سفالی، فلزی، شیشه‌ای و... را تحت عنوان مجسمه، بررسی مورد بررسی قرار می‌دهند. اینگونه آثار تاپیش از قرون جدید و به ویژه پیش از تحولات مشروطه، عمیقاً تحت تأثیر و در پرتو حمایت صنایع دستی تحقق یافته و انضمامی بوده‌اند و بیشتر جنبه کاربردی داشته است که امروزه تحت عنوان مجسمه قلمداد می‌شوند.

در هنر اسلامی ایران آثار حجیمی - فیگوراتیو یا به تعبیر معاصران، مجسمه‌سازی همواره جایگاهی بحث‌برانگیز داشته است که می‌توان آن را ناشی از عوامل زیر دانست:

۱- احکام اسلامی و اخبار مربوط به سده‌های نخستین اسلامی درباره پرداختن به تصویر.

۲- تأثیر حکومتها، قوانین و سیاستهای خاص فرهنگی آنها.

۳- سنتهای بومی، قومی و ملی و آموخته‌های کهن فرهنگی.

وجود این تفکرات، قوانین و سنن ملی سبب گشته مجسمه‌سازی در هنر ایرانی - اسلامی تحت هنرهای مستظرفه، کاربردی و تزئینی ارائه شده و عمدتاً حضوری غیر مستقل پیدا کند. بعد از ظهور اسلام در ایران حکومتهای متعددی با معیارهای متفاوت و البته اسلامی پا گرفت که هنرهای ایران و در جمله مجسمه‌سازی از آنها متأثر گردید و در دامان این تنوع و تکثر دچار نوسانات کمی و کیفی شد. البته باید ادعا نمود که پایایی و تداوم سنتهای خاص ایرانی به عنوان کشوری با فرهنگ سنت‌گرا موحد تشابهات کلی سر مجسمه‌سازی در تمامی ادوار تاریخی پیش و پس از اسلام شده است. همانگونه که هنر تصویرگری ایران تا قرن ۱۰ هجری یعنی دوران صفویه در خدمت کتاب آرایی بوده و فاقد هویتی مستقل بوده است؛ هنر مجسمه‌سازی نیز به آن معنا که به طور مثال در فرهنگهای باستانی یونان و روم در غرب و ادامه سنت آن در شرق دور یعنی هندوچین وجود دارد در کشور ما دیده نشده است و همواره به عنوان عنصری تزئینی در هنرهای سفالگری، فلزکاری، معماری و گاه شیشه‌گری جلوه می‌نماید و جز در دوران معاصر هویتی مستقل نیافته است. لذا در چنین شرایطی پرداختن به تاریخ و تحولات آن امری بس دشوار می‌باشد.

چنانکه مشهود است تعداد آثار حجیمی - فیگوراتیو یا مجسمه‌های سفالین در سده‌های ۵، ۶ و اوایل ۷ هجری که مقارن با حکومت سلاجقه (۴۲۹-۵۹۰ ه.ق) و به موازات و جانشینان آنها خوارزمشاهیان (۵۵۲-۶۱۷ ه.ق) در ایران است، نسبت به سده‌های نخستین اسلامی و همچنین سده‌های بعدی بسیار فربه‌تر می‌نماید. به نظر می‌رسد ساخت

این مجسمه‌های گلی انسانی و حیوانی لعابدار و بدون لعاب با الهام از نمونه‌های قبل از اسلام و به خصوص دوران تاریخی ایران شکل گرفته باشد؛ این موضوع نشان می‌دهد که حاکمان سنی مذهب این دوره سیادت و برتری خاص نسبت به تزئینات تمثیلی زنده داشته‌اند که تا حدود زیادی در طرح و فرم خاص مجسمه‌های سفالین آن زمان، موثر افتاده است. از طرف دیگر روحیه بیابانگردی، قومی و قبیله‌ای سلاجقه، طراوت خاصی در پیش هنری آنان ایجاد کرده و بهره‌گیری از عناصر طبیعت گرایانه در هنر آنان را افزون نموده بود. در واقع شیوه کار هنرمندان مسلمان از قرن ششم هجری به بعد، از سبک واقع بینی سده‌های ۴ و ۵ هجری فاصله گرفته و به سوی طبیعتگرایی پیش می‌رود.

نگارنده خاطر نشان می‌سازد چنانچه در کتاب حاضر از احجامی نام برده شد که متعلق به سده‌ی هفتم هجری است، در واقع متعلق به اوائل این سده بوده و تحت مکتب سلجوقی و خوارزمشاهی مورد طبقه بندی قرار گرفته است. ضمناً برادر برخی تصاویر در فصول مختلف پژوهش، به دلیل مطالعه آنها از زوایای مختلف، امری ناگزیر بوده است. منظور از احجام فیگوراتیو در پژوهش حاضر نیز، کلیه احجام کاربردی و غیر کاربردی طبیعت گرا را در بر می‌گیرد که نوعی الهام از اندام و پیکره‌های انسانی و حیوانی شکل گرفته باشند. کتاب حاضر در هفت فصل تنظیم گردیده است؛ در فصل اول طرح تحقیق (مبانی نظری) مورد تبیین قرار گرفته است، در فصل دوم احتمالاً پیشینه احجام و پیکره‌های سفالین در دوران پیش از اسلام یعنی دوره پیش از تاریخ و دوره تاریخی ایران، مورد مذاکره قرار گرفته و در فصل سوم به بررسی شکل و پرداخت احجام مجسمه‌های سفالین ایران در سده‌های نخستین اسلامی و دوران سلاجقه و خوارزمشاهی (سده‌های ۵ و ۶) پرداخته شده است. فصل چهارم به طبقه بندی احجام و سفالین این دو سده از دو منظر کارکرد و مفاهیم نمادین می‌پردازد و در فصل پنجم به مطالعه مجسمه‌های سفالین از منظر کیفیات عناصر بصری پرداخته شده که نگارنده سعی بر تمرکز و مطالعه مبانی تجسمی اسلامی در این فصل داشته است. فصل ششم به ارائه الگوی نوینی برای تجزیه و تحلیل آثار سفالین می‌پردازد.

در نهایت فصل هفتم، به پروژه عملی اختصاص یافته است که با عنایت نگارنده می‌تواند یکی از مهمترین فصول پژوهش حاضر باشد و شامل گزارش روند طراحی و ایده پردازی با الهام از احجام و مجسمه‌های سفالین قرون ۵ و ۶ هجری، ساخت چندین اتود سرامیکی کوچک و در نهایت اجرای نمونه منتخب در ابعاد بزرگ پخت و تزئین با لعاب گلابه‌ای و نقش‌کننده می‌باشد.

امید است پژوهش فوق گامی موثر در جهت شناخت هر چه بیشتر عناصر تجسمی و مبانی زیبا شناسی هنر اسلامی، در احجام و پیکره‌های سفالین ایران و به ویژه سده‌های میانه اسلامی باشد که خود بازتابی از نگاه تمثیلی و درون گرای هنرمند سفالگر شرقی است. الهام از این آثار، خود می‌تواند زمینه نوآوری در عرصه حجم سازی اسلامی را برای هنرمندان مسلمان فراهم آورد.